

Vojtěch VEČEŘE

Kazatel a biskup Jindřich z Vildštejna († 1409): Životní osudy muže, který promlouval na pohřbu Karla IV.¹

Abstract: Preacher and Bishop Heinrich von Wildenstein († 1409): Life of a Man Who Spoke at the Funeral of Charles IV

Heinrich von Wildenstein is known to have preached at the funeral of Charles IV in 1378, but there was no biographical study of this preacher until now. The paper focuses on portraying a life of the cleric, who maintained close contact with the papal curia in Avignon and Rome, who held three episcopal offices during his lifetime (in Krujë, Trieste and Pićan), and he also stayed in Bohemia in the 1370s. He is documented to have resided at the court of emperor Charles IV in Prague, as well as at the court of bishop Albert von Sternberg in East Bohemian town Litomyšl. The paper also tries to clarify a question of Heinrich's origin.

Key words: Heinrich von Wildenstein – preaching – church history – Bohemia – Litomyšl – Trieste – last third of the 14th century

Pohřeb panovníka představoval ve středověku důležitý přechodový rituál, který měl mimo jiné zajišťovat trvalou vzpomínku na zesnulého.² Důležitou součástí královských pohřebních obřadů proto bývaly i nejrůznější smuteční proslovy (tzv. epicedia) a kázání. Je přitom zřejmé, že na pohřbu vladaře mohli promlouvat jen opravdu významní lidé a proslulí rétoři. Nejinak tomu bylo i v rámci zádušních obřadů

1 Tato studie vznikla v rámci zastřešujícího projektu Specifického vysokoškolského výzkumu 2017–260419 řešeného na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy a za podpory projektu Univerzity Karlovy Progres č. 3 (Q07), Centrum pro studium středověku. Tato publikace čerpá některé závěry a formulace z nepublikované diplomové práce Vojtěch VEČEŘE, *Litomyšlská kázání Jindřicha z Vildštejna*, diplomová práce, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Praha 2014.

2 Smrti a pohřebním rituálům v předmoderní době byla na stránkách odborné literatury věnována velká pozornost. Za vše zde uvedme alespoň tato díla: Arnold van GENNEP, *Přechodové rituály. Systematické studium rituálů*, Praha 1997; Robert HERTZ, *A Contribution to the Study of the Collective Representation of Death*, in: Týž, *Death and the Right Hand*, Aberdeen 1960, s. 27–86; Norbert OHLER, *Sterben und Tod im Mittelalter*, München – Zürich 1990; Paul S. Joachim WHALEY (ed.), *Mirrors of Mortality. Studies in the Social History of Death*, New York 1981.

za císaře Karla IV. v prosinci roku 1378 v Praze. O podrobném průběhu této pět dní trvající události nás informuje především očitá relace augsburského kronikáře.³ Kolik kázání a vzpomínkových řečí během pohřbu zaznělo, se však z této zprávy nedočteme. Lze předpokládat, že proslov nad mrtvým panovníkem byl součástí všech zastávek smutečního průvodu, při kterých probíhala liturgie.⁴ Vycházíme-li však z dochovaného pramenného materiálu, víme pouze o třech. Nejznámější z těchto projevů jsou ty, jež zazněly v rámci závěrečné zádušní mše 15. prosince 1378 v katedrále sv. Víta. Jedná se o pohřební řeči míšeňského biskupa Jana z Jenštejna a scholastika pražské metropolitní kapituly Vojtěcha Raňkova z Ježova.⁵ Oba jmenovaní řečníci představují významné intelektuální osobnosti tehdejší Evropy spojené s prostředím pražského císařského dvora a jako takovým jim

-
- 3 *Augsburger Chronik von 1368–1406*, ed. F. FRENSDORF, *Die Chroniken der deutschen Städte von 14. bis in 16. Jahrhundert IV. Die Chroniken der schwäbischen Städte*, Leipzig 1865, s. 59–63. Dalším dobovým pramenem o pohřbu Karla IV. jsou tzv. *Annotationes* o pohřbu císaře Karla IV. a královny Johany Bavorské (Univerzitní knihovna v Olomouci, cod. M II 15, fol. 3v–44r). Pohřbem Karla IV. se podrobně zabývali František ŠMAHEL, *Smuteční ceremonie a rituály při pohřbu císaře Karla IV.*, in: Týž, *Mezi středověkem a renesancí*, Praha 2002, s. 133–160; Marie BLÁHOVÁ, *Die königlichen Begräbniszeremonien im spätmittelalterlichen Böhmen*, in: Lothar Kolmer (Hg.), *Der Tod des Mächtigen. Kult und Kultur des Todes spätmittelalterlicher Herrscher*, Paderborn – München – Wien – Zürich 1997, s. 89–111, zde s. 101–103; Libor JAN, *Pohřební obřady za Karla IV. v kostele Panny Marie Na konci mostu*, in: Eva Doležalová – Petr Sommer – Martin Nodl (edd.), *Verba in imaginibus. Františku Šmahelovi k 70. narozeninám*, Praha 2004 s. 189–192; Robert ANTONÍN, *Poslední cesta Karla IV.*, in: Jana Kunešová – Petr Příbyl (edd.), *Když císař umírá*, Praha 2016, s. 78–83; Rudolf J. MEYER, *Königs- und Kaiserbegrebnisse im Spätmittelalter. Von Rudolf von Habsburg bis zu Friedrich III.*, Köln–Weimar–Wien 2000, zde kapitola o pohřbu Karla IV. na s. 100–118; Václav V. TOMEK, *Dějepis města Prahy III*, Praha 1893, s. 317–320; Jiří SPĚVÁČEK, *Karel IV. Život a dílo (1316–1378)*, Praha 1979, s. 480–483; František KAVKA, *Život na dvoře Karla IV.*, Praha 1993, s. 85–87.
- 4 Průvod s tělem Karla IV. trval pět dní, přičemž přes noc byl nebožtík uložen vždy v některém významném kostele pražského souměstí. První noc (z 11. na 12. prosince) spočinulo vladařovo tělo v chrámu sv. Petra a Pavla na Vyšehradě, druhého dne večer (12. prosince) v minoritském kostele sv. Jakuba na Starém Městě pražském a na sklonku třetího dne (13. prosince) se smuteční procesí zastavilo před johanitskou komendou Panny Marie pod řetězem na Malé Straně. Až 14. prosince ráno byl zesnulý Karel IV. odnesen do svatovítské katedrály, kde se následujícího dne (15. prosince) odehrálo poslední rozloučení a hlavní zádušní mše sloužená pražským arcibiskupem Janem Očkem.
- 5 *Řeči, jež měli při pohřbu císaře Karla IV. Jan Očko, arcibiskup Pražský, a Vojtěch Raňkův z Ericinia*, edd. Josef EMLER – Ferdinand TADRA, *Fontes rerum Bohemicarum (dále jen FRB) III*, Praha 1882, s. 423–441. První z těchto řečí byla dlouho připisována arcibiskupu Janu Očkovi, aniž by pro tuto autorskou atribuci existoval přímý důkaz. Jako mnohem pravděpodobnější se jeví varianta, že pohřební řeč pronesl tehdy ještě míšeňský biskup Jan z Jenštejna, což se domníval již Jaroslav KADLEC (*Louvere homilétique de Jean de Jenštejn*, *Recherches de Théologie ancienne et médiévale* 30, 1963, s. 299–323) a poměrně spolehlivě dokázal František ŠMAHEL, *Kdo pronesl smuteční řeč při pohřbu císaře Karla IV.?*, *Studia Mediaevalia Bohemica* 2, 2010, č. 2, s. 215–220. Oběma prameny se blíže zabývala Jana NECHUTOVÁ, *Epicedia na Karla IV. z 15. prosince 1378*, *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity E – Řada archeologicko-klasická* 37, roč. 41, 1992, s. 163–169.

byla na poli odborné literatury věnována náležitá pozornost.⁶ Kromě pohřebních řečí těchto dvou kleriků se nám však dochovalo smuteční kázání minoritského kazatele Jindřicha z Vildštejna, které zaznělo 14. prosince při ranní liturgii v malostranském chrámu Panny Marie pod řetězem; tedy ještě před tím, než bylo Karlovo tělo odneseno na Hradčany.⁷ Oproti prvně jmenovaným řečníkům je Jindřich z Vildštejna pro širší badatelskou veřejnost doposud téměř neznámou personou. Biografické zpracování této historické osobnosti zůstává dluhem české historiografie. Tento dluh se pokusíme na následujících stránkách alespoň částečně splatit. Opusťme proto nyní smuteční atmosféru předvánoční Prahy roku 1378 a vydejme se po stopách životních osudů tohoto muže.

Původ

Jindřich z Vildštejna se narodil snad někdy ve 30. či 40. letech 14. století, neznámo kde.⁸ Tážeme-li se po jeho původu, dostáváme pouze velice nepřesné a značně hypotetické odpovědi. Vycházet přitom musíme především z pozůstatků jeho exegetické činnosti. Jindřichovo kazatelské dílo známe pouze z jednoho rukopisu Bavorské státní knihovny

-
- 6 K osobnosti Vojtěcha Raňkova z Ježova blíže Vilém HEROLD, *Vojtěch Raňkův of Ježov (Adalbertus Rankonis de Ericinio) and the Bohemian Reformation*, in: Zdeněk V. David – David R. Holeton (edd.), *The Bohemian Reformation and Religious Practice*, vol. 7, Praha 2009, s. 72–79; Hermenegild JIREČEK, *Magister Adalbertus Ranconis de Ericinio*, *Časopis Musea království Českého* 46, 1872, s. 133–142; Jaroslav KADLEC – Rudolf HOLINKA – Jan VILIKOVSKÝ, *Leben und Schriften des Prager Magisters Adalbert Rankonis der Ericinio* (Geschichte der Philosophie und Theologie des Mittelalters, Neue Folge), Münster 1971; Jaroslav KADLEC, *Mistr Vojtěch Raňkův z Ježova*, Praha 1969; Johann LOSERTH, *Nachträgliche Bemerkungen zu dem Magister Adalbertus Ranconis de Ericinio*, *Mitteilungen des Vereins für Geschichte der Deutschen in Böhmen* 7, 1879, s. 198–213; Ferdinand TADRA, *Mistr Vojtěch, professor učení Pařížského a scholastik kostela Pražského*, *Časopis Musea království Českého* 53, 1876, s. 537–572. Z bohaté literatury o Janovi z Jenštejna zde uvedme alespoň tato díla: František M. BARTOŠ, *Jan z Jenštejna a jeho zápas*, Jihočeský sborník historický 13/4, 1940, s. 94–108; Bohumír ČERVINKA, *Príspevky k životopisu Jana z Jenštejna, III. arcibiskupa pražského*, Praha 1936; Rudolf HOLINKA, *Církevní politika arcibiskupa Jana z Jenštejna za pontifikátu Urbana VI.*, Bratislava 1933; Jaroslav V. POLC, *Sociální nauka Jana z Jenštejna*, Teologické texty. *Časopis pro teologii a službu církve* 2, 1991, č. 1, s. 15–18; TÝŽ, *Tři homilie Jana z Jenštejna o Nanebevzetí Panny Marie*, *Acta Universitatis Carolinae. Historia Universitatis Carolinae Pragensis. Příspěvky k dějinám Univerzity Karlovy* 31, 1991, č. 1, s. 41–51.
- 7 Pohřební kázání nad Karlem IV. ze dne 14. prosince 1378 vydal Helmut BANSÁ, *Heinrich von Wildenstein und seine Leichenpredigten auf Kaiser Karl IV.*, *Deutsches Archiv für Erforschung des Mittelalters* 24, 1968, s. 187–223, zde s. 203–214.
- 8 Doba narození Jindřicha z Vildštejna je pouze odhadována na základě jeho prvního nástupu do biskupského úřadu (1372) a na základě jeho úmrtí (1409). Luigi TAVANO, *Heinrich von (Enrico di) Wildenstein*, in: Erwin Gatz (Hg.), *Die Bischöfe des Heiligen Römischen Reiches 1198 bis 1448. Ein biographisches Lexikon*, Berlin 2001, s. 817.

v Mnichově.⁹ Jedná se o sbírku třinácti tematických sermonů. Kromě již zmiňovaného pohřebního kázání nad Karlem IV. zde najdeme dalších dvanáct pozdně scholastických sermonů, jejichž kolofony nám umožňují vytvořit geografický obraz Jindřichova působení. Dozvídáme se z nich, že Jindřich z Vildštejna kázal pětkrát v Římě, jednou v Avignonu, jednou ve Vídni, třikrát v Praze a třikrát ve východočeské Litomyšli.¹⁰ Jak vidíme, kázání vykazující spojitost s českým prostředím tvoří ve sbírce téměř polovinu všech textů. Očividná vazba kazatele k českému prostředí vedla dosavadní sporé bádání k názoru, že Jindřich pocházel z Čech.¹¹ Tuto hypotézu lze považovat za oprávněnou. Musíme si ovšem vzápětí položit otázku, k jaké rodové příslušnosti odkazuje onen predikát „z Vildštejna“.

Šlechtických rodů, které v druhé polovině 14. století používaly tento přídomek, lze vysledovat hned několik. Kupříkladu jedna z větví rodu Paběniců odvozovala své jméno od východočeského hradu Vildštejna nad řekou Chrudimkou (tehdy zvanou Kamenice).¹² Patrně začátkem 40. let 14. století si bratři Petr a Oldřich z Paběnic rozdělili rodové majetky, přičemž Petrovi zůstalo dosavadní rodové přízvisko „z Paběnic“, zatímco Oldřich začal používat označení „z Vildštejna“.¹³ Lze předpokládat, že tento rodinný přídomek podrželo veškeré Oldřichovo potomstvo, neboť ještě roku 1382 nacházíme v pramenech

9 Bayerische Staatsbibliothek München (dále jen BSB), Codices latini monacenses (dále jen Clm) 14256. Ingeborg NESKE, *Katalog der lateinischen Handschriften der Bayerischen Staatsbibliothek München. Die Handschriften aus St. Emmeram in Regensburg II*, Clm 14131–14260, Wiesbaden 2005, s. 286–291. Kodex je přístupný online URL: <<http://daten.digital-e-sammlungen.de/~db/0004/bsb00046825/images/>>, [cit. 9. 11. 2017].

10 Sbírká třinácti kázání Jindřicha z Vildštejna se v rukopise (BSB, Clm 14256) nalézá na fol. 2r–66v. O tom, kde byla jednotlivá kázání proslovena, nás informují jednak kolofony jednotlivých sermonů a jednak druhotně připsaný obsah celého rukopisu na fol. 1r, nadepsaný „*Sermones Latini reverendi patris in Christo domini Heunrici de Wildenstein, episcopi et comitis Tergestini, per eum compilati et in diversis locis predicati*“.

11 Helmut Bansa, který se zatím jako jediný podrobněji zabýval Jindřichovými kazatelskými texty, jakož i jeho životními osudy, uvádí: „*fast die Hälfte der Predigten ist in Prag oder Leitomischl entstanden oder gehalten worden; Heinrich stammte zweifellos aus Böhmen.*“ H. BANSA, *Heinrich von Wildenstein*, s. 193. Český původ Jindřichovi připisují i další badatelé: Pius KELLER, *Index episcoporum ordinis Eremitarum sancti Augustini Germanorum digestus*, Múnnerstadt 1876, s. 34; Adalbero KUNZELMANN, *Geschichte der deutschen Augustiner-Eremiten III*, Würzburg 1972, s. 338; Giuseppe MAINATI, *Croniche ossia memorie storiche sacro-profane di Trieste II*, Venezia 1817, s. 156; L. TAVANO, *Heinrich von (Enrico di) Wildenstein*, s. 817; Ferdinando UNGHELLI, *Italia Sacra sive De episcopis Italiae et infularum aedjacentium V*, Venetiis 1720 s. 581.

12 Jaroslav TEPLÝ, *Hrady Vildštejn a Oheb, aneb o Hrabšovi z Vildštejna a o Ješíkovi z Ohbi*, 1. část, Zpravodaj Univerzity Pardubice 7, 2001, č. 26, s. 35–40.

13 August SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze království českého I. Chrudimsko*, Praha 1993, s. 156; TÝŽ, *Atlasy erbů a pečeti české a moravské středověké šlechty III. Atlas erbů. Čechy (2. část)*, Praha 2002, s. 379.

jistého Hrabiše z Vildštejna.¹⁴ Nemáme však zprávy o tom, že by se v této rodové linii kdy vyskytoval mužský zástupce jménem Jindřich.

Druhý český hrad tohoto jména se nachází u Blovic na Plzeňsku a v mapách bychom ho dnes našli jako Vlčtejn. Na sklonku 13. století držel toto sídlo jistý Holen z Vildštejna, u něhož nevíme, z jakého rodu pocházel. V letech 1363 a 1374 se pak připomíná jakýsi Petr či Pešík z Vildštejna, zřejmě Holenův potomek. Tento šlechtic se sice stále nazýval podle hradu Vildštejna (či Vilčtejna) na Plzeňsku, avšak od počátku 60. let ho již nedržel.¹⁵ Ani v této rodové linii nestřetáváme žádného mužského zástupce, kterého bychom mohli ztotožnit s kazatelem Jindřichem. Nelze samozřejmě zcela vyloučit, že námi sledovaný kazatel pocházel z některého z těchto českých rodů, nutno však k těmto hypotézám přistupovat velice obezřetně. V neprospěch nastíněných variant nepřímo hovoří i skutečnost, že počestělou podobu Jindřichova jména tak, jak ho zde užíváme, bychom v pramenech nikde nenašli. Z důvodu lepší čitelnosti textu zachováme i nadále českou ortografii, avšak mějme na paměti, že doložený zápis kazatelova jména zní „*Henricus de Wildenstein*“. Ve sledu genealogických úvah proto nemůžeme opominout ani německojazyčné oblasti.

Další z hradů jménem Vildštejn se nalézají na Chebsku (původně Wildstein, dnes součást města Skalná). Ve 13. století jej držela větev chebsko-bavorského ministeriálního rodu Notthaftů. Ti se v pramenech často vyskytují s predikátem „*de Wildstein dicti Nothafft*“, a to i po ztrátě přímé držby hradu roku 1298.¹⁶ Až do 60. let 14. století se poté chebský Vildštejn nacházel v držení Rábů z Mechlgrünü a není výjimkou, že i zástupci tohoto rodu používali přídomek „*de Wildstein*“.¹⁷ Obě tyto rodiny, jak Notthaftové, tak Rábové, se tedy po dobu první poloviny 14. století odkazovali k témuž hradu, ačkoliv jedni tak činili na základě dřívější držby sídla, druzí pak na základě držby aktuální. Jméno Jindřich se v rodové historii Notthaftů i Rábů vyskytuje poměrně často. Ani zde však nenarazíme na žádné přímé indicie, pomocí kterých bychom objasnili identitu sledovaného kazatele.

14 TÝŽ, *Hrady, zámky a tvrze I*, s. 156. J. TEPLÝ, *Hrady Vildštejn a Oheb, aneb o Hrabišovi z Vildštejna a o Ješíkovi z Ohbi*, 2. část, Zpravodaj Univerzity Pardubice 7, 2001, s. 32–36, zde s. 33.

15 Okolo roku 1360 se dostal Vildštejn (či Vlčtejn) na Plzeňsku do držení Rožmberků. A. SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze království českého IX. Domažlicko a Klatovsko*, Praha 1993, s. 213; TÝŽ, *Atlasy erbů a pečeti III*, s. 365.

16 Např. *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae* (dále jen RBM) IV, ed. Josef EMLER, Praha 1892, s. 747, č. 1897; RBM IV, s. 765, č. 1947; RBM IV, s. 786, č. 2006. Srov. Vilém KNOLL, *Nothafft – základní přehled o dějinách jednoho ministeriálního rodu*, in: Sborník Chebského muzea, Cheb 1999, s. 18–27.

17 Harald STARK, *Vom Egerland in die Oberpfalz*, 2001, online na URL: <<http://www.notthaft.de/geschichte/egerland.htm>>, [cit. 9. 11. 2017].

Níže uvidíme, že kazatel Jindřich z Vildštejna udržoval bližší kontakty s dvorem císaře Karla IV., což naše pátrání vede geograficky ještě dále. Stranou úvah o možném Jindřichově původu totiž nelze nechat ani hornofalcké ministeriály z Vildštejna a na Wildenfelsu. Tito původem bavorští Vildštejnové se nazývají podle hradu Wildenstein u Dietfurtu zhruba na půli cesty mezi Norimberkem a Řeznem.¹⁸ Ve 14. století sídlili především na hradech Wildenfels a Rothenberg v Horní Falci nedaleko Laufu u Norimberka.¹⁹ Jednalo se o ministeriální sídla ležící v zájmové oblasti Karla IV., který zde v 50. a 60. letech budoval z pozice českého krále systém lén i přímých držav.²⁰ Roku 1356 přijali bavorští Vildštejnové od Karla IV. hrad Wildenfels v léno.²¹ Císař získal od norimberských purkrabí lenní práva i k druhému hornofalckému sídlu těchto Vildštejnů, tedy k hradu Rothenbergu,²² který od Vildštejnů později (roku 1360) sám odkoupil.²³ Kromě úzké vazby těchto ministeriálů na císaře Karla je též pozoruhodné, že se v jejich řadách vyskytovalo mnoho zástupců jménem Jindřich. Kupříkladu muž, který Karlovi IV. prodal hrad Rothenberg, je v pramenech uváděn jako „*Heinrich von Wildenstein*“ či „*Heinrich Wildensteiner von der Rotenburg*“.²⁴ Tento šlechtic však není zdaleka jediným Jindřichem, který se tou dobou v rodině hornofalckých Vildštejnů vyskytoval. V listině ze 14. října roku 1356 máme doloženy

18 Herbert RÄDLE, *Wildenstein (Stadt Dietfurt)*, in: Týž, *Burgen und Burgställe im Kreis Neumarkt. Ein Führer zu historischen Stätten*, Neumarkt 2001, s. 131–133.

19 Blíže Carl S. CRAMER, *Geschichtliche Mittheilungen über das Schloß Wildenfels und das Geschlecht der Wildenstein zum Wildenfels*, Archiv für Geschichte von Oberfranken 8, 1860, č. 1, s. 78–93.

20 K tomu blíže Lenka BOBKOVÁ, *Územní politika prvních Lucemburků na českém trůně*, Ústí nad Labem 1993, zde kapitola o Horní Falci, s. 64–78.

21 RBM VI/2, ed. Bedřich MENDL, Praha 1929, s. 256–257, č. 464.

22 *Regesta Imperii* (dále jen RI) VIII. *Karl IV. (1346–1378)*, ed. Johann Friedrich BÖHMER. Auszug aus der Regesta Imperii Plus-Datenbank der Diplome Kaiser Karls IV.: auf der Grundlage der von Alfons Huber aus dem Nachlass Johan Friedrich Böhmers 1877/89 herausgegeben und ergänzten „Regesten des Kaiserreichs unter Kaiser Karl IV.“ und der Urkundensammlung der Berliner Arbeitsstelle der „*Monumenta Germaniae Historica*“ bearbeitet von Eberhard Holtz, Berlin 2013, č. 3026.

23 Hrad Rothenberg koupil císař Karel IV. od bavorských Vildštejnů 18. února 1360 za 5080 kop gr. českých (RBM VII/2, edd. Bedřich MENDL – Milena LINHARTOVÁ, Praha 1955, s. 280–281, č. 434; RBM VII/2, s. 281, č. 435), kteroužto sumu ještě téhož roku zaplatil ve dvou splátkách. K těmto splátkám se dochovaly dvě kvitanice: první na 500 kop gr. čes. z 21. února 1360 (RBM VII/2, s. 282, č. 437), druhá na zbytek splatné sumy z 11. dubna 1360 (RBM VII/2 s. 306–307, č. 477). Srov. C. S. CRAMER, *Geschichtliche Mittheilungen über das Schloß Wildenfels*, s. 78–79.

24 Jako „*Heinrich von Wildenstein*“ zde: RBM VII/2, s. 280, č. 434; RBM VII/2, s. 281, č. 435; RBM VII/2, s. 282, č. 437; RBM VII/2, s. 306, č. 477. Jako „*Heinrich Wildensteiner von der Rotenburg*“ zde: RBM V/4, ed. Jana ZACHOVÁ, Praha 2004, s. 765, č. 1721; RI VIII, č. 6746. Není vyloučeno, že tento Jindřich zastával po prodeji hradu funkci rothenberského purkrabí. Roku 1375, kdy se Rothenberg nalézal již v zástavě Oty Braniborského, připomíná se jistý „*Heinrich von Wildenstein, burgman zum Rotenberg*“. Nelze říci jednoznačně, zda se skutečně jedná o téhož Jindřicha, který Karlovi IV. hrad sám prodal, nebo o některého jeho jmenovce z téhož rodu. Srov. Andreas WÜRFEL, *Historische, genealogische und diplomatische Nachrichten zur Erläuterung der Nürnberglichen Stadt- und Adelsgeschichte II*, Nürnberg 1767, s. 804.

dokonce tři současně žijící příslušníky rodu nesoucí toto křestní jméno, což svědčí o jeho rodové tradici a oblíbě.²⁵ V rodině se navíc těšila značné úctě církevní služba.²⁶ Na pozadí všech těchto okolností si můžeme snadno představit, že námi sledovaný kazatel pocházel právě z tohoto rodu bavorských Vildštejnů usedlých v Horní Falci. I přes tuto lákavou představu však nelze s jistotou ztotožnit některého z hornofalckých Jindřichů s námi sledovaným kazatelem.

V severobavorském prostoru sídlili ještě další Vildštejnové, a sice leníci bamberského biskupa, jejichž hrad Wildenstein leží asi dvacet kilometrů na západ od města Hof.²⁷ Tito Vildštejnové jsou jedním z pokračujících rodů velmi staré ministeriální rodiny „von Sack“. Ve 14. století však není znám žádný příslušník tohoto rodu, který by se jmenoval Jindřich.

Na následujících stránkách bude ukázáno, že se kazatel Jindřich z Vildštejna hojně pohyboval na rakousko-slovinském území. Taktéž ho pojily osobní styky s habsburskými vévody, pročež by nám v závěru tohoto dlouhého výčtu rodů neměla uniknout skutečnost, že významný panský rod s přízviskem „von Wildenstein“ působil i v Korutanech a Štýrsku. Tito Vildštejnové zřejmě pocházeli ze stejného rozrodu jako jejich hornofalckí jmenovci a do oblasti dnešního Rakouska přesídlili z Bavor ve 12. století.²⁸ Constantin von Wurzbach počítá ve svém lexikonu rakouské šlechty k těmto štýrsko-korutanským Vildštejnům i námi sledovaného kazatele Jindřicha, aniž by však tuto informaci jakkoliv podkládal přímými důkazy.²⁹ Rodová identita muže, který 14. prosince 1378 promlouval nad zesnulým císařem, zůstává tedy nadále zahalena mnoha nejasnostmi. Nevíme, jaký erb zdobil čabraku jeho koně, když přijížděl do smutkem zahalené Prahy, aby se zde naposledy rozloučil s římským a českým panovníkem. Heraldickou figurou tohoto řečníka mohl být pokosem čtvrcený štít východočeských Paběniců, modré břevno ve zlatém poli chebských Notthaftů, pokosem dělený červenozlatý štít hornofalckých ministeriálů, či okřídlený černozlatý dráp štýrsko-korutanských pánů z Vildštejna. Poslední dvě varianty se však na základě vylíčených poznatků zatím jeví jako nejpravděpodobnější.

25 V listině ze 14. října 1356 máme doloženy tři mužské členy rodu hornofalckých Vildštejnů jménem Jindřich, a to v různých variantách predikátu: „*Heinrich von Wildenvels*“, „*Heinrich von Wildenstein von Stralnues*“, „*Heinrich von Wildenstein von Rotemberg*“. RBM VI/2, s. 256–257, č. 464. Dále máme zprávu z roku 1375 o kupní transakci mezi dvěma bratrance, kteří se oba jmenovali Jindřich a oba psali svůj predikát „z *Vildštejna*“. A. WÜRFEL, *Historische, genealogische und diplomatische Nachrichten*, s. 804.

26 Herbert Rädle vyjmenovává mnoho příslušníků rodu bavorských Vildštejnů, kteří působili v církevních službách. H. RÄDLE, *Wildenstein (Stadt Dietfurt)*, s. 133.

27 Blíže Maximilian LERCHENFELD, *Die von Wildenstein und ihr Gericht zu Presseck*, Archiv für Geschichte und Alterthumskunde von Oberfranken 16, 1886, č. 3, s. 30–90.

28 Constantin WURZBACH, *Wildenstein, die Grafen und Freiherren, Genealogie*, in: Týž, *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich* LVI, Wien 1888, s. 146.

29 Tamtéž.

Titul „*episcopus croacensis*“ a působení na významných evropských dvorech

Nedokážeme sice přesně určit Jindřichův původ, zato však alespoň rámcově známe jeho církevní kariéru. Jindřich z Vildštejna zřejmě absolvoval minoritské řádové učení (snad v Avignonu), díky čemuž dosáhl slušného teologického a hlavně kazatelského vzdělání.³⁰ Můžeme se pouze domýšlet, že někdy v 60. letech 14. století přijal kněžské svěcení a začal se věnovat biblické exegesi. Ve sbírce jeho kázání se dochoval sermo, který zazněl roku 1371 v avignonském minoritském klášteře.³¹ Vidíme tedy, že Jindřich v této době řečnil před vzdělaným auditoriem. Avignon představoval po celé 14. století centrum církevního dění, tím pádem i významnou intelektuální platformu. Jindřich mohl v tomto prostředí nasávat aktuální teologické trendy a adekvátně rozvíjet svůj intelektuální život. Zřejmě tehdy se také dostal do užšího okruhu papežského dvora, což mu přineslo zisk významných církevních obročí. Roku 1372 ho papež Řehoř XI. (1371–1378) jmenoval biskupem s titulaturou „*episcopus croacensis*“.³² Zde ovšem narážíme na další interpretační problém.

Titul „*episcopus croacensis*“ se několikrát vyskytuje v kuriálních registrech za platy servicií, na jejichž základě dovedl Konrad Eubel, že se jednalo o jednoho ze sufragánů splitské provincie.³³ Žádné takové „kroacenské“ (slovansky „hrvatské“) biskupství však v Dalmácii neexistovalo, nebo o něm alespoň chybí spolehlivé doklady. Herman Hoberg se sice pokusil ztotožnit sídlo „hrvatského“ episkopátu s dalmatským městečkem Hrvace,³⁴

30 V některé starší literatuře bývá Jindřich mylně označován jako člen řádu augustiniánů eremitů, což je omyl pocházející patrně od autora souborné encyklopedie církevních dějin *Italia Sacra*, Ferdinanda Ughelliho. F. UNGHELLI, *Italia Sacra* V, s. 581. Od něj tuto informaci přebírají P. KELLER, *Index episcoporum ordinis Eremitatum*, s. 34; A. KUNZELMANN, *Geschichte der deutschen Augustiner-Eremiten* III, s. 338; C. WURZBACH, *Wildenstein, Heinrich*, in: *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich* LVI, Wien 1888, s. 148. Na Ughelliho chybu poprvé upozornil Giuseppe Mainati, avšak i on zařadil Jindřicha z Vildštejna mylně k řádu benediktinů. G. MAINATI, *Croniche ossia memorie* II, s. 156. Určení Jindřicha z Vildštejna jako příslušníka Řádu menších bratří předložil na základě papežské jmenovací buly až Conrad EUBEL, *Hierarchia Catholica Medii Aevi I (1198–1431)*, editio altera, Monasterii 1913, s. 216. Od něj informaci přebírají H. BANSA, *Heinrich von Wildenstein*, s. 194; L. TAVANO, *Heinrich von (Enrico di) Wildenstein*, s. 817.

31 Kázání o svatém Lukášovi na téma *Confirmabit vos usque in finem* se v kazatelské sbírce Jindřicha z Vildštejna (BSB, Clm 14256) nachází na fol. 40r–44v. Je zakončeno kolofonem „*Sermo Henrici de Wildenstein, episcopi Croacensis, factus in Avinione, anno etc. LXXI^{mo}*“ (fol. 44v). V druhotně připisaném obsahu celého kodexu na fol. 1r je toto v pořadí osmé kázání sbírky uvedeno pod chybným číslováním jako deváté: „*Nonus: de sancto Luca Confirmabit vos usque in finem, Awynione in ecclesia fratrum minorum.*“

32 Jmenovací bula ze dne 5. července 1372 je opsána v Avignonských registrech Vatikánského archivu, č. 186, fol. 198. Uvádí H. BANSA, *Heinrich von Wildenstein*, s. 191.

33 C. EUBEL, *Hierarchia Catholica* I, s. 216.

34 Herman HOBERG, *Taxae pro communibus servitiis ex librisque obligationum ab anno 1295 usque ad annum 1455 confectis*, Roma 1949, s. 44.

tato hypotéza ovšem postrádá jakoukoliv oporu v pramenech. Nelze zcela vyloučit ani možnost, že se jednalo o jakési titulární biskupství „chorvatské“. I tato domněnka se ovšem jeví jako velice nepravděpodobná, neboť za titulární funkce se zpravidla neplatilo *servicium commune*, které je v tomto případě doloženo v kuriálních registrech.³⁵ Nejspokojivější řešení celého problému předložil Milan von Šufflay, který se domnívá, že pojmenování „croacensis“ představuje písarskou variaci adjektiva „croensis“, tedy titulaturu biskupů v albánské Kruijě.³⁶ I přes různé další nejasnosti, které nastíněnou problematiku ještě více komplikují, přijmeme nyní Šufflayovo tvrzení coby pracovní hypotézu a předpokládejme, že se minorita Jindřich z Vildštejna roku 1372 skutečně stal ordinářem nevelké diecéze v dnešní severní Albánii.

Albánské území představovalo od raného středověku nárazníkové pásmo mezi vlivy východního a západního křesťanství. Biskupství v horském městě Kruijě bylo založeno již v 6. století a stalo se sufragánním stolcem církevní provincie Durrëz (Drač).³⁷ V první polovině 14. století se na pozadí bouřlivých politických událostí ustálil v severoalbánských diecézích model jisté dvojkolejnosti římských a pravoslavných ordinářů.³⁸ Od 50. let si však katolictví postupně vydobylo primární postavení, což bývá připisováno především soustavné misijní činnosti žebравých řádů. Mendikanti zde od druhé poloviny 14. století často působili ve funkcích diecézních biskupů.³⁹ Dosazení minority Jindřicha na jeden ze zdejších stolců se tedy jeví v plném souladu s tímto misijním programem.

Udělení biskupského úřadu v Kruijě však mohlo pro vzdělaného klerika, uvyklého intelektuálnímu „kvasu“ evropských metropolí, znamenat odstřížení od centra dění. Lze snad předpokládat, že se Jindřich z Vildštejna do Kruijě vypravil, aby zde osobně převzal biskupský úřad, ovšem s jistotou to tvrdit nelze. Jindřich ve své diecézi natrvalo

35 Ante SOLDO, *Takse „servitium commune“ kod nas kroz XIV. i polovicom XV. stojeća*, Archivni vjesnik 9, Zagreb 1967, s. 305–326, zde s. 312.

36 Milan ŠUFFLAY, *Die Kirchenzustände im vortürkischen Albanien. Die orthodoxe Durchbruchszone im katholischen Damme*, Vjestnik Hrvatsko-Slavonsko-Dalmatinskoga 17, Zagreb 1915, s. 1–70, zde s. 23, pozn. č. 1.

37 Tamtéž, s. 6n.

38 Od 70. let 13. století bylo v Albánii vytvořeno království pod vládou neapolských Anjouovců, jejichž zájmy zde podporoval především římskokatolický klérus. Anjouovská moc zde nebyla konstantní a některé oblasti se dostávaly více či méně do sféry vlivu Byzance. Ve 40. letech 14. století pak většinu albánského území dobyl srbský car Štěpán Dušan, který na území své říše tvrdě prosazoval pravoslavnou orientaci, avšak již roku 1355 zemřel. Ve městech i na venkově poté fungoval dvoukonfesijní systém, přičemž v průběhu 14. století získávalo římskokatolické vyznání většinu. Blíže Pavel HRADEČNÝ – Ladislav HLADKÝ (edd.), *Dějiny Albánie*, Praha 2008, s. 64–71. Po celou první polovinu 14. století fungovaly v severoalbánských diecézích dvě souběžné řady ordinářů, katolických a pravoslavných. Někdy jeden z nich z politických důvodů sídlil v exilu podle toho, která církev zde momentálně získala navrch, nebylo to však pravidlem. V Durrëz kupříkladu rezidoval jak římskokatolický arcibiskup, tak pravoslavný metropolita. M. ŠUFFLAY, *Die Kirchenzustände*, s. 18–20.

39 Tamtéž, s. 21–23an.

nepobýval, neboť ho i nadále potkáváme u kurie a také v Čechách, jak bude popsáno níže. V kontextu dobové praxe kuriálního fiskalismu nebylo výjimkou, že vlivní klerici obdrželi formou provize nějaký uprázdněný církevní úřad, aniž by opustili své místo u dvora. Jindřich tedy používal titul „*episcopus croacensis*“, avšak pobýval spíše v oblastech západní a střední Evropy. Snad již v této době působil u papežského dvora, byť s jistotou to lze tvrdit až o době pontifikátu Urbana VI. (1378–1389). Rukopisná sbírka Jindřichových kázání nás upozorňuje na skutečnost, že námi sledovaný klerik býval častým hostem u římské kurie, kde několikrát kázal v přítomnosti svatého otce Urbana (dvakrát z toho dokonce ve svatopetrské bazilice a dvakrát v papežském paláci).⁴⁰ Vraťme se ovšem ještě na chvíli zpět na začátek 70. let 14. století, kdy si Jindřich teprve začínal dobývat slávu na poli kazatelství.

Věhlasní kazatelé představovali v mediální kultuře 14. století důležitý performativní fenomén. Kázání bylo pojímáno jako zpřístupňování slova Božího atraktivní formou, což ve svém důsledku vedlo k transformaci kazatelských žánrů v jistý projev dobové populární kultury. Ze sociologického hlediska hrála kazatelská *performance* podobnou zábavní roli jako dnes rockový koncert či televizní show. Jistě byl rozdíl, zda řečník mluvil k prostému lidu, nebo zda mu naslouchali učení klerici (tzv. kázání *ad clerum*). Sociálně-komunikační role kázání však zůstávala stejná. Ať už kazatel prováděl svým proslovem lidovou katechizaci, nebo rozvíjel sofistickované teologické pojednání, vždy se jednalo o projev plošně sdělovací praxe své doby, pročež musíme ke středověkému kazatelství přistupovat jako k důležitému sociálně-historickému prameni.⁴¹ Pokud se Jindřich z Vildštejna těšil v Avignonu a později v Římě pověsti kazatelské „celebrity“ (což lze předpokládat), pak se zprávy o něm mohly rozšířit i na jiných evropských dvorech. Je známo, že císař a český král Karel IV. zval slavné kazatele do Prahy, neboť

40 V kazatelské sbírce Jindřicha z Vildštejna (BSB, Clm 14256) se nachází pět sermonů, o kterých je na fol. 1r uvedeno, že zazněly v Římě před papežem Urbanem. Jedná se o páté, sedmé, osmé, desáté a jedenácté kázání sbírky: „5us: *de Ascensione Domini ‚Jesus assumptus est a vobis in celum‘, Rome in ecclesia sancti Petri coram domino nostro papa Urbano; [...]* 7us: *de novo anno ‚Apparuit gratia Dei‘, Rome in ecclesia sancti Petri coram domino nostro papa Urbano; Octavus: de sancto Nicolao ‚Ecce sacerdos magnus‘, Rome in palacio domini pape Urbani; [...]* Decimus: *‚Si peccavit in te frater tuus‘, Rome in titulo sancte Potenciane virginis; Undecimus: ‚Tu es, qui venturus es‘, Rome in palacio apostolico coram domino nostro papa Urbano.*“

41 K masmediálnímu a performativnímu rozměru středověkého kazatelství blíže David L. d'AVRAY, *The Preaching of the Friars. Sermons Diffused from Paris before 1300*, Oxford 1985, s. 3–5; Beverly M. KIENZLE, *Medieval Sermon and their Performance. Theory and Record*, in: Carolyn Muessig (ed.), *Preacher, Sermon and Audience in the Middle Ages*, Leiden–Boston–Köln 2002, s. 89–124. K performativní kultuře středověku v obecné rovině blíže Mary A. SUYDAM – Joanna E. ZEIGLER (edd.), *Performance and Transformation. New Approaches to late medieval Spirituality*, New York 1999.

působení takovýchto lidí v jeho království znamenalo prestižní záležitost.⁴² Snad právě proto vystoupil v Praze roku 1370 i minorita Jindřich z Vildštejna, který zde v císařově přítomnosti přednesl kázání na eucharistické téma.⁴³ Existují jistě i jiné možnosti, jak se mohl Jindřich dostat do blízkosti Karla IV. Pokud by kupříkladu platila jedna z výše předeslaných hypotéz, že námi sledovaný kazatel pocházel z Čech, z Chebska či z Horní Falce, pak by se oba muži mohli znát již z dřívějších dob na základě zemské sounáležitosti. Ať už se Jindřich poznal s Karlem IV. jakkoliv, zůstává skutečností, že pobýval na pražském dvoře a patrně si zde vybudoval personální vazby.

V intelektuální atmosféře císařského dvora⁴⁴ mohl kazatel potkat zajímavé osobnosti z řad církevních hodnostářů, mezi nimi i magdeburského arcibiskupa Alberta ze Šternberka. Tento prelát zastával počátkem 70. let 14. století roli hlavního velitele lucemburských vojsk ve válce s Wittelsbachi.⁴⁵ Záhy se však z vysoké politiky stáhl. Roku 1371 rezignoval na post arcibiskupa magdeburského⁴⁶ a byl mu místo toho svěřen biskupský úřad ve východočeské Litomyšli.⁴⁷ Nemáme žádné přímé důkazy, které by jednoznačně dokládaly

42 Nejznámějším případem takového pozvání je příchod Konráda Waldhausera do Čech roku 1363. Blíže František MICHÁLEK BARTOŠ, *Konrád Waldhauser a ohlas jeho díla u nás*, in: Týž, *Knihy a zápasy*, Praha 1948, s. 40–44.

43 Jedná se o první sermo Jindřichovy kazatelské sbírky (BSB, Clm 14256, fol. 2r–7r). V obsahu kodexu na fol. 1r je k tomuto kázání poznamenáno: „*Primus: de cena Domini, Accipite et manducate, coram domino Karolo Imperatore.*“ V kolofonu kázání na fol. 7r pak čteme: „*Sermo Heinrici de Wildensteyn, episcopi Croacensis, de cena Domini Iesus, anno Domini M° CCC° 70 in Praga coram cesare.*“

44 Na svou dobu vysoce intelektuální zázemí na Karlově dvoře popisuje F. KAVKA, *Život na dvoře Karla IV.*, s. 98–105.

45 K formování protilucemburské koalice v letech 1369–1371 blíže František KAVKA, *Vláda Karla IV. za jeho císařství (1355–1378). Země České koruny, rodová, říšská a evropská politika, II (1365–1378)*, Praha 1993, s. 108–120; J. SPĚVÁČEK, *Karel IV.*, s. 426–430. Nejnověji k této problematice Tomáš STRAKA, *Ziskání Braniborska Karlem IV. – koupě, nebo dobytí? Historie – otázky – problémy 7*, 2015, č. 1, s. 130–147.

46 *Monumenta Vaticana res gesta Bohemias illustrantia IV*, ed. Karel STLOUKAL, Pragae 1949–1953, s. 182, č. 324.

47 Albert ze Šternberka působil ve funkci litomyšlského biskupa již v letech 1364–1368. Po svém povýšení na arcibiskupský stolec v Magdeburku byl do Litomyšle intronizován dosavadní churský biskup Petr Jelito. Oba muži si pak roku 1371 vyměnili funkce a Albert se vrátil do Litomyšle, kde působil až do své smrti roku 1380. Osobností Alberta ze Šternberka se blíže zabývali Jiří FIALA, *Albert ze Šternberka (†16. 1. 1380). Životopisný nástin*, Olomouc 2001; Stefan PÄTZOLD, *Erzbischof Albert von Sternberg*, in: Werner Freitag (Hg.), *Mitteldeutsche Lebensbilder. Menschen im späten Mittelalter*, Köln – Wimar – Wien 2002, s. 11–26; Josef PRUCEK, *Albert ze Šternberka – raně humanistický mecenáš*, in: Výroční zpráva Okresního archivu v Olomouci za rok 1973, s. 22–27; Dušan ŘEZANINA, *Karlův diplomat biskup Albert ze Šternberka*, Duchovní pastýř. Měsíčník katolického duchovenstva 29, 1980, s. 134–136, 150–151, 166–167; Týž, *Karlův diplomat biskup Albert ze Šternberka*, Přehled 3, 1980. Informační občasník Středočeského sdružení katolického duchovenstva Pacem in Terris; Ludwig SCHMUGGE, *Albert von Sternberg*, in: Ferdinand Seibt (Hg.), *Lebensbilder zur Geschichte der böhmischen Länder III, Karl IV. und sein Kreis*, München 1978, s. 43–64; Josef SAKAŘ, *Albert ze Šternberka*, Výroční zpráva c. k. české vyšší školy reálné v Pardubicích vydaná za školní rok 1902,

přátelské vazby mezi Albertem a Jindřichem. Víme však, že Jindřich v 70. letech 14. století několikrát kázal v Litomyšli, tedy v místě Alberta působení, což nepřímo poukazuje na osobní provázanost obou mužů.

Slavný kazatel v malém městě

Litomyšl (provinční město na českomoravském pomezí) se stala centrem biskupského úřadu teprve roku 1344, kdy došlo k ustanovení pražské církevní provincie a bylo třeba podřídit nově povýšené metropolitní katedrále vedle Olomouce ještě jeden sufragánní stolec. Litomyšl byla vybrána k těmto účelům proto, protože se zde nacházelo příhodné zázemí v podobě premonstrátské kanonie. V 70. letech 14. století, kdy zde působil Albert ze Šternberka, existovalo litomyšlské biskupství teprve něco přes 25 let a stále se potýkalo se správními problémy, jež bychom mohli okřídleně nazvat „porodními bolestmi“ nové instituce. Probíhala zde vrcholně gotická přestavba románské baziliky Panny Marie (povýšené roku 1344 na katedrální kostel) a u starých budov zdejší premonstrátské kanonie rostl nový reprezentativní palác.⁴⁸ Poddanské město v podhradí zažívalo v důsledku těchto změn neobyčejný hospodářský a sociální rozvoj a na kraji města vznikl nový kostel s přilehlým klášterem augustiniánů eremitů. Litomyšl v této době tedy ztělesňovala rozvíjející se semiperiferii.⁴⁹

V polovině 70. let do tohoto východočeského města zavítal i Jindřich z Vildštejna. Snad se tak stalo na pozvání Alberta ze Šternberka, což se můžeme pouze domýšlet. Ze sbírky Jindřichových kázání známe dva sermony na eucharistická témata, které zazněly v litomyšlské katedrále a které se svými kolofony hlásí do roku 1376. U prvního z nich je dokonce uvedena přesná datace (úterý před přenesením sv. Václava). Jindřich tedy pobýval v Litomyšli nejspíše od 26. února tohoto roku.⁵⁰ Dále se musíme tázat, zda

Pardubice 1902; Vojtěch VEČEŘE, *Litomyšl Alberta ze Šternberka*, bakalářská práce, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Praha 2014.

48 K otázce středověké zástavby litomyšlského biskupského sídla nejnověji Vojtěch VEČEŘE, *Klášter nebo hrad? Rezidence litomyšlských biskupů v letech 1344–1421, její hypotetická rekonstrukce a klasifikace*, *Castellologica Bohemica* 17, 2017, s. 135–153.

49 Z bohaté regionální literatury o dějinách litomyšlského biskupství zde uvedme alespoň tato díla: Zdeňka HLEDÍKOVÁ, *Litomyšlské biskupství*, in: Milan Skřivánek (ed.), *Litomyšl. Duchovní tvář českého města*, Litomyšl 1994, s. 29–50; František JELÍNEK, *Historie města Litomyšle I*, Litomyšl 1838; Zdeněk NEJEDLÝ, *Dějiny města Litomyšle a okolí I, Dějiny kláštera a biskupství Litomyšlského (do r. 1421)*, Litomyšl 1903; Milan SKŘIVÁNEK, *Litomyšl 1259–2009. Město kultury a vzdělávání*, Litomyšl 2009; Vojtěch VEČEŘE, *Působení premonstrátů v Litomyšli v době biskupství (1344–1421)*, *Pomezí Čech, Moravy a Slezska* 15, 2014, s. 9–26.

50 Jedná se o druhý a třetí sermo Jindřichovy kazatelské sbírky (BSB, Clm 14256, fol. 7v–12v, 12v–18v). V kolofonu druhého kázání sbírky na fol. 12v čteme tuto dataci proslovu: „*Feria III^a ante translationem beati Wenceslay ducis Bohemie anno domini etc. LXXVI in Luthomisl.*“ Na tento den (26. února 1376)

byl jeho pobyt pouze jednorázovou zastávkou, nebo zda setrval v Litomyšli déle, jak naznačují některé další zprávy.

Dne 18. října 1376 došlo z iniciativy biskupa Alberta ke slavnostnímu přenesení ostatků svatého Viktorina do katedrály Panny Marie v Litomyšli a řečený světec byl od této chvíle ustanoven patronem litomyšlské diecéze.⁵¹ Tuto velikou událost si jistě nenechali ujít duchovní z celé diecéze. Translačnímu aktu byl přítomen kupříkladu opat nedalekého benediktinského kláštera v Podlažicích u Chrudimi a mnozí další klerici, mezi nimiž figuruje i jakýsi Albertův vikář jménem Jindřich, v té době prý „*biskup Chorwatský*“.⁵² Tímto vikářem nemohl být nikdo jiný, než Jindřich z Vildštejna s chybně interpretovanou titulaturou „*episcopus croacensis*“. Informaci o Jindřichově přítomnosti na translační slavnosti nacházíme prvně až v regionálně-historickém spisu Františka Jelínka z roku 1838, z něhož tuto zprávu nekriticky přejímá další literatura.⁵³ Jelínek sám sice odkazuje na jakousi listinu v archivu litomyšlského děkanství, avšak tento pramen je v současné době nedohledatelný. Nezbyvá nám nic jiného než zprostředkovanému sdělení alespoň rámcově důvěřovat. Máme tedy dvě různorodé zprávy z téhož roku, které potvrzují Jindřichovu přítomnost v Litomyšli. Sledovaný kazatel zde patrně pobýval delší dobu.

připadalo masopustní úterý. V kolofonu uvedená datace je ovšem v rozporu se samotným textem kázání, který se na třech místech explicitně odkazuje k liturgickým textům Zeleného čtvrtku jako k textům „*presentis diei*“ (na fol. 7v nacházíme evangelijní perikopu Jan 13,1, na fol 9r epištolní perikopu Kor 11,28 a na fol. 12r první část mešního intoitu *Nos autem gloriari*). Tento rozpor je dán patrně intertextuální formou kazatelských textů, které byly ve středověké praxi běžně přejímány jinými kazateli a opakovaně používány v různých modifikacích. Jindřich z Vildštejna zřejmě použil pro své kázání 26. února nějaké starší koncepty, které se původně vztahovaly k Zelenému čtvrtku. V kolofonu třetího kázání sbírky na fol. 18v čteme: „*Sermo domini Henrici, episcopi Croacensis, de cena et passione Christi editus, anno etc. LXXVI in Luthomisl.*“ V druhotně připsaném obsahu kodexu na fol. 1r je zřejmě chybně uvedeno, že v Litomyšli zazněla kázání č. 3 a 4, zatímco druhé kázání, které se svým kolofonem jasně hlásí k Litomyšli, písař obsahu mylně uvádí jako pražské: „*2us: de cena Domini, In finem dilexit eos in ecclesia pragensi. 3us: de cena Domini, Hodie est rex, et cras morietur in luthomuslensi ecclesia. 4us: de eodem Lavit pedes eorum, ibidem.*“ Kázáním č. 3 Jindřichovy sbírky se zabývá Vojtěch VEČEŘE, *Sermo de cena et passione Christi (Kázání o večeři a utrpení Kristově)*, in: Lucie Doležalová – Michal Dragoun – Jan Ctibor (edd.), *Čítanka latinských textů z pozdně středověkých Čech*, Praha 2017, s. 107–121.

51 K tomu blíže V. VEČEŘE, *Litomyšl Alberta ze Šternberka*, s. 58–59.

52 „*Albert [...] těch sw. ostatkůw ze Šternbeku wyzdwihl a do Litomyssle přiwezl; a také gich s tau neywětssi slawnosti s wikářem swým Gindřichem, biskupem Chorwatským, Bohuňkem opatem kláštera Podlažického, řehole Benedyktynské a wesskerým duchowenstwem biskupstwi swého, u přítomnosti welikého množství horliwých křesťanů, w kostele hlawnim blahoslawené Marye Panny na hoře Oliwetské [jméno bývalé premonstrátské kanonie, pozn. autor], w olowěné nádobě k počtē dne 18. měsíce Řigna, t. g. na den sw. Lukásse wystawil; a téhož sw. Wiktorýna za patrona biskupstwi Litomysslského a den geho kostelnim swátkem prohlásyl.*“ F. JELÍNEK, *Historie města Litomyšle I*, s. 186.

53 J. SAKAŘ, *Albert ze Šternberka*, s. 30.

Jelínek kupodivu nazývá Jindřicha Albertovým vikářem. Pokud se námi sledovaný kazatel opravdu zdržoval v Litomyšli delší čas, mohl jistě Albertovi pomáhat se správou diecéze. Dozajista zde nezastával funkci generálního vikáře, neboť ta v té době příslušela Mikulášovi z Jičína.⁵⁴ Jakožto vysvěcený pontifik však mohl Alberta zastupovat ve výkonu svátostných úkonů, na základě čehož by mu příslušel titul *vicarius in pontificalibus* (tedy pomocný biskup).⁵⁵ Těžko si domyslíme okolnosti, které přiměly věhlasného kazatele usídlit se na nějakou dobu v malém východočeském městě. Snad to bylo blízké přátelství se zdejším ordinářem Albertem ze Šternberka, snad se mu zamlouvala atmosféra provinčního města a vyloučit nemůžeme ani blízkost rodových zájmů, pakliže by platila hypotéza o jeho východočeském původu.

Jindřichovy sermony řadíme k tzv. kázáním *ad clerum*, která byla pronášena většinou latinsky a pojednávala o poměrně složitých teologických otázkách. Předpokládáme tedy, že jeho proslovům naslouchali především klerici. Středověký kazatel musel být člověk velmi sečtělý a intelektuálně založený. Kázání tehdy rozhodně nepředstavovalo pracovní náplň všech kněží, neboť zdaleka ne každý klerik dosáhl adekvátního vzdělání k tomu, aby mohl vykládat slovo Boží. Kazatel potřeboval ke své práci knihovnu, ze které čerpal potřebné informace pro přípravu proslovů. Pokud se Jindřich z Vildštejna opravdu zdržoval v Litomyšli delší čas, mohl ke své práci využívat zdejší sbírku knih při katedrálním kostele, jejíž složení dnes nejsme schopni přesně rekonstruovat, dozajista tu však nějaká byla.⁵⁶ Také zdejší komunita augustiniánů poustevníků vlastnila různé kodexy vhodné ke kazatelské přípravě. S jistotou to lze tvrdit o dvou svazcích postily k epištolním perikopám sv. Pavla od Mikuláše z Goranu. Tyto dva rukopisy se dnes nalézají ve sbírkách Moravské zemské knihovny.⁵⁷ Nemáme však přímé důkazy o tom, že by Jindřich skutečně s těmito knihami pracoval. Nemusel se samozřejmě omezovat pouze na litomyšlské knihovny a mohl se vypravit i do některého z okolních klášterů. Vyhledávaným typem literatury byla pro středověkého exegetu nejrůznější florilegia a konkordance, neboť

54 Mikuláš z Jičína (zvaný Miketa) působil v Litomyšli jako oficiál i generální vikář v jedné osobě po dobu obou episkopátů Alberta ze Šternberka (1364–1368 a 1371–1380). V době, kdy Albert zastával úřad arcibiskupa magdeburského (1368–1371), byl Mikulášovi udělen kanonikát v magdeburské kapitule. Jednalo se tedy o Albertova klíčového spolupracovníka, který stál biskupovi vždy po boku. Blíže Z. NEJEDLÝ, *Dějiny města Litomyšle*, s. 260; V. VEČEŘE, *Litomyšl Alberta ze Šternberka*, s. 124–126.

55 Za pomocného biskupa považují Jindřicha D. ŘEZANINA, *Karlův diplomat*, Informační občasník, s. III P; J. SAKAŘ, *Albert ze Šternberka*, s. 32.

56 Blíže Z. HLEDÍKOVÁ, *Litomyšlské biskupství*, s. 43.

57 Moravská zemská knihovna Brno, Sbirka rukopisů, cod. A 5 (IV. Z. a. 3); Tamtéž, cod. A 6 (IV. Z. a. 3). Srov. Vladislav DOKOUPIL, *Soupis rukopisů knihovny augustiniánů na St. Brně*, Brno 1957, s. 14–15; Adolar ZUMKELLER, *Manuskripte von Werken der Autoren des Augustiner-Eremitenordens in mitteleuropäischen Bibliotheken* (Cassiciacum, 20), Würzburg 1966, s. 528. Rozebírá A. KUNZELMANN, *Geschichte der deutschen Augustiner-Eremiten III*, s. 47, pozn. č. 163.

právě tyto knihy mu umožňovaly využít selektivní formou široké spektrum zdrojových spisů, které v jejich komplexní podobě nebyl schopen obsáhnout. Zdá se, že Jindřich navštívil knihovnu augustiniánů kanovníků v Sadské⁵⁸ a prostudoval si zde rukopis s konkordancí k dílu sv. Ambrože od Bartoloměje z Urbina. Tento kodex se dnes nachází v knihovně Národního muzea pod signaturou XV A 4.⁵⁹ Na konci knihy se nalézají zřejmě vlastnoruční Jindřichův přípis, v němž vyjadřuje „medovými slovy“ svatého Bernarda veliké potěšení z četby tohoto díla a dodává, že knihu přečetl až do úplného konce.⁶⁰ Táž písařská ruka obdařila kodex stručnými poznámkami *in margine*, což svědčí o tom, že Jindřich celý rukopis opravdu pozorně přečetl. Abecedně uspořádaný výbor klíčových slov a úryvků z Ambrožových spisů (sestavený italským augustiniánem Bartolomějem z Urbina pro papeže Klimenta VI.) představuje očividně jeden z inspiračních zdrojů Jindřichovy kazatelské tvorby. A vskutku, svatého Ambrože cituje Jindřich ve své sbírce kázání poměrně často.⁶¹ Na konkrétním příkladu zde vidíme svědectví o praxi pozdně středověké kompilační tvorby.

Už tedy víme, že onen řečník, kterého jsme potkali na císařském pohřbu, patřil mezi slavné kazatele své doby, udržoval styky s papežským dvorem, stal se biskupem nejspíše v albánské Krujë a dost možná působil jako pomocný biskup litomyšlský. Vzhledem k nastíněnému kontextu se jeví jako velice pravděpodobné, že Jindřich z Vildštejna přijel do smuteční Prahy koncem roku 1378 z Litomyšle za doprovodu Alberta ze Šternberka. Jeho kazatelský výstup ráno 14. prosince na Malé Straně předznamenával vyvrcholení celé pětidenní pohřební festivity, jež byla o den později zakončena slavnou zádušní bohoslužbou ve svatovítské katedrále. Při tomto posledním rozloučení pronesli své proslovy Vojtěch Raňkův z Ježova a Jan z Jenštejna, jak již bylo řečeno výše. Jindřich

58 K augustiniánské kanonii v sadské blíže Pavel VLČEK – Petr SOMMER – Dušan FOLTÝN, *Encyklopedie českých klášterů*, Praha 1997, s. 632.

59 Knihovna Národního muzea v Praze (dále jen KNM), Oddělení rukopisů a starých tisků, cod. XV A 4. Na fol. 3v–4r dole: „*Iste liber est monasterii sancti Appolinaris in Saczka, can[oni]corum regular[iu]m.*“ Srov. Michal DRAGON – Lucie DOLEŽALOVÁ – Adéla EBERSONOVÁ (edd.), *Ubi est finis huius lidri deus scit. Středověká knihovna augustiniánských kanovníků v Roudnici nad Labem*, Praha 2015, s. 440; pod chybnou signaturou eviduje též F. MICHÁLEK BARTOŠ, *Soupis rukopisů Národního muzea v Praze II*, Praha 1927, s. 319, č. 3537.

60 „*Ihesus mel in ore, in aure melios, iubilus in corde* [srov. Bernardus Claraevallensis, *Sermones super cantica canticorum* (PL 183, 847)]. *Henr[icus] Wild[e]n[stein] To[tu]m ad fine[m] li[bru]m perlegit.*“ KNM, Oddělení rukopisů a starých tisků, cod. XV A 4, fol. 287v. Atribuce této poznámky Jindřichovi z Vildštejna není zcela jednoznačná, neboť zkrácený zápis „*Henr Wildn*“ připouští i různé jiné způsoby čtení (např. Henricus Wildensis – tak čtou M. DRAGON – L. DOLEŽALOVÁ – A. EBERSONOVÁ (edd.), *Ubi est finis huius lidri*, s. 440). Vzhledem ke kontextu však lze Jindřichovo autorství považovat za pravděpodobné.

61 Zastoupení jednotlivých autorů v celé sbírce kázání Jindřicha z Vildštejna kvantitativně vyhodnotil H. BANSÁ, *Heinrich von Wildenstein*, s. 196–199. Nejčastěji citovanými spisy jsou zde díla sv. Augustina, sv. Ambrože a sv. Bernarda z Clairvaux nebo jim připisované (tzv. pseudo-) spisy.

patrně naslouchal svým kolegům kazatelům, ovšem aktivně se závěrečného ceremoniálu neúčastnil. Mši sloužil pražský arcibiskup a koncebrovalo s ním sedm dalších biskupů.⁶² Jindřicha však mezi nimi nenacházíme.

Funerální homiletika nemusí být spojena pouze se samotným pohřbem. Zádušní liturgie za zemřelého panovníka probíhala tou dobou jistě i na dalších místech Karlem ovládaného území. Všechny korunní země i říšské oblasti se na sklonku roku 1378 ponořily do truchlivé atmosféry a z mnohých kazatelen po celé Evropě se ozývaly upomínky na smrt velkého vladaře. Biskupové Albert a Jindřich se krátce po pohřbu odebrali z Prahy zpět do Litomyšle, kde poslední den toho roku, tedy 30. prosince 1378, proběhla vzpomínková exequia za nedávno zesnulého panovníka. Jindřich z Vildštejna i zde pronesl smuteční sermo.⁶³ V jeho sbírce kázání tedy máme zachovány celkem dva texty s funerální tematikou, jež se vztahují k úmrtí Karla IV. První z nich zazněl 14. prosince v Praze, druhý pak 30. prosince v Litomyšli. To je ovšem poslední zpráva o Jindřichově působení v tomto východočeském městě.

Na přelomu 70. a 80. let 14. století jako by končila jedna epocha českých středověkých dějin. S Karlem IV. odchází z dějinné scény celá jedna generace významných prelátů a politiků, kteří byli bytostně spjati s dobou největší slávy lucemburského rodu. Roku 1380 zesnul bývalý pražský arcibiskup Jan Očko. Zemřel též Karlův dlouholetý kancléř Jan ze Středy a 14. ledna toho roku naposledy vydechl i Albert ze Šternberka.⁶⁴ Jindřich z Vildštejna však přežil svého přítele Alberta o celých dvacet devět let. Přestože byl již na svou dobu poměrně starým mužem (cca 40–50 let), čekalo ho teprve vyvrcholení církevní kariéry. Patrně v důsledku svého občasného působení u římské kurie a snad i v důsledku předpokládaných vazeb na rakouské Habsburky byl Jindřich roku 1383 dosazen na post biskupa v Terstu.⁶⁵

62 Zádušní mši dne 15. prosince 1378 sloužil pražský arcibiskup Jan Očko. Koncebrovali biskupové míšeňský (Jan z Jenštejna), bamberský (Lamprecht z Brunu), řezenský (Konrád z Heimburgu), olomoucký (Jan ze Středy), litomyšlský (Albert ze Šternberka) a dva pomocní biskupové, pražský a olomoucký. F. KAVKA, *Vláda Karla IV.*, II, s. 242.

63 Jedná se o třinácté sermo Jindřichovy kazatelské sbírky (BSB, Clm 14256, fol. 63r–66v). V kolofonu na fol. 66r čteme: „Anno Domini M^o CCC^o 78 feria V^o post nativitatem Cristi hunc sermonem compilavi, et in exsequis imperatoris in Luthomišl feci.“ Pohřební kázání nad Karlem IV. ze dne 30. prosince 1378 vydal H. BANSA, *Heinrich von Wildenstein*, s. 214–223. K obsahové stránce obou smutečních kázání blíže Vojtěch VEČEŘE, *Oslava Karla IV. v pohřebních kázáních Jindřicha z Vildštejna jako příklad didaktického dosahu funerální homiletiky*, *Mediaevalia Historica Bohemica*, v tisku.

64 Dne 14. ledna bylo v pražské kapitule slaveno anniversarium za Alberta ze Šternberka. D. ŘEZANINA, *Karlův diplomat*, Informační občasník, s. IV F; V. VEČEŘE, *Litomyšl Alberta ze Šternberka*, s. 73.

65 Zmiňují: H. BANSA, *Heinrich von Wildenstein*, s. 194. G. MAINATI, *Croniche ossia memorie II*, s. 156; L. TAVANO, *Heinrich von (Enrico di) Wildenstein*, s. 817; C. WURZBACH, *Wildenstein, Heinrich*, s. 148.

Biskupem v Terstu

Město Terst na pomezí Furlánska a Istrie bylo od 60. let 14. století těžce zkoušeno válečnými konflikty. Roku 1369 ho dobyli Benátčané a od té doby zde udržovali větší či menší vliv až do počátku 80. let. Terst se pokusil z této nadvlády několikrát vymanit a v roce 1376 dokonce otevřeně podporoval protibenátskou koalici v čele s Janovem. Samotná městská reprezentace však nebyla politicky jednotná a existovala zde silná klika, jež sympatizovala s Republikou sv. Marka. Proto byl Terst roku 1380 vystaven dalšímu tlaku obléhání, tentokrát ze strany Janovanů. Jindřichův předchůdce na zdejším biskupském stolci, Angelo Canopeo, to neměl v této bouřlivé situaci jednoduché. Během několikerého obléhání města sloužil biskupský palác jako pevnost, pročež došlo k jeho poboření a vyplenění. Biskup poté musel sídlit v pronajatém domě.⁶⁶ Roku 1381 vstoupil do tohoto severoitalského konfliktu rakouský vévoda Leopold III. Habsburský. Nejprve se angažoval po boku Benátské republiky, později však rozvinul vlastní nezávislou politiku. Když Terst roku 1382 využil chvilkové slabosti Benátek a požádal Leopolda III. o ochranu, neváhal vévoda přijmout od zdejší městské reprezentace hold a svrchované právo vlády nad městem.⁶⁷ Téhož roku zemřel dosavadní terstský biskup Angelo a Leopold vydal nařízení, aby kapitula nevolila nového biskupa, dokud on sám k tomu nedá souhlas.⁶⁸ Zdá se pravděpodobné (nikoliv však jisté), že toto nařízení vydal nový pán města právě proto, aby sem mohl být papežskou provizí dosazen Jindřich.

Pokud by platila jedna z nastíněných hypotéz, že kazatel Jindřich pocházel z panského rodu štýrsko-korutanských Vildštejnů, pak by se zdálo pravděpodobné, že se s vévodou Leopoldem osobně znal již z dřívější doby. Leopold spravoval jakožto mladší bratr Albrechta III. Habsburského pouze část rodových držav, mezi které patřily Štýrsko, Korutany, Tyrolsko a nově získané majetky na Istrii.⁶⁹ Jevilo by se jako logické, že vévoda nechal dosadit na stolec v Terstu příslušníka své zemské šlechty, aby zde měl vlivného exponenta vlastních zájmů. A vskutku, Jindřich z Vildštejna byl po celou dobu svého působení v tomto severoitalském městě (1383–1396) věrným zastáncem habsburské politiky. Když roku 1384 vypuklo v Terstu povstání proti rakouské nadvládě, musel Jindřich jakožto Leopoldův přívrženeц dokonce uprchnout na sídlo aquilejského patriarchy v nedalekém Udine. Proti Leopoldovi se v Terstu postavila značná část městského patriciátu podporovaná

66 Luigi TAVANO, *Angelo Canopeo*, in: E. Gatz (Hg.), *Die Bischöfe des Heiligen Römischen Reiches*, s. 816–817.

67 Karl F. KRIEGER, *Habsburkové ve středověku. Od Rudolfa I. (1218–1291) do Fridricha III. (1415–1493)*, Praha 2003, s. 141–142.

68 G. MAINATI, *Croniche ossia memorie II*, s. 157; L. TAVANO, *Heinrich von (Enrico di) Wildenstein*, s. 817.

69 K. F. KRIEGER, *Habsburkové ve středověku*, s. 140.

i částí zdejšího kléru. Za pomoci vévody Leopolda se Jindřich nakonec vrátil do Terstu až následujícího roku 1385 a neváhal ukázat svou nelibost vůči kněžím, kteří se před rokem otevřeně postavili proti lennímu pánovi města. Za rebelii vůči sobě samému jakožto představenému zdejší církve pak nechal popravít děkana katedrální kapituly s několika dalšími duchovními.⁷⁰ Jindřich byl terstským duchovenstvem zkrátka vnímán jako cizí element, který se dostal na biskupský stolec bez jejich souhlasu a vyhocené události let 1384–1385 jen upevnilo nepřátelství mezi ním a domácí církví.

Minorita a kazatel, uvyklý doposud spíše dvorskému životu, se příchodem do Terstu octl takřka ve válečné zóně a musel se zorientovat v mocenských zájmech, které opanovaly tuto oblast. Po svém předchůdci zdědil nejen pobořený palác, ale také mnoho dluhů. Agenda zdejší diecéze se nacházela v katastrofálním stavu, neboť mnoho listin a register z biskupské kanceláře odvezli Benátčané. V této složité situaci se nový pontifik snažil zinventarizovat příjmy biskupství, domoci se vyplacení odškodného za zničený či odcizený majetek, a dokonce koupil nový biskupský palác.⁷¹ V listopadu roku 1385 byla dokončena rekonstrukce katedrály sv. Justa. Biskup Jindřich znovu vysvětil opravený chrám a do jeho hlavního oltáře umístil několik relikvií. K ostatkům zdejších patronů přidal i tři světce, kteří jsou bytostně spjati s českým prostředím. Můžeme se pouze domýšlet, zda relikvie svatých Víta, Václava a Ludmily, které spočinuly v ústředním retáblu terstské katedrály,⁷² získal Jindřich za svého pobytu v Čechách od samotného císaře Karla IV. či nějakou jinou cestou.

Ačkoliv nemáme zprávy o tom, že by Jindřich v této době někdy znovu navštívil Litomyšl či pražský královský dvůr, zůstával zřejmě v kontaktu s některými církevními institucemi, s kterými přišel za svého pobytu v Čechách do styku. Lze to tvrdit přinejmenším o konventu čáslavských minoritů, kterému snad někdy v 80. či začátkem 90. let věnoval knihu. Rukopis obsahující pojednání o logice od Alberta Saského se dnes nalézá v Národní knihovně České republiky pod signaturou IV. G. 4. Na fol. 1r čteme latinský přípisek, který nás informuje o tom, že tento kodex „*daroval bratřím u Panny Marie v Čáslavi ctihodný otec Jindřich z Vildštejna, biskup terstský*“.⁷³ Samozřejmě nevíme, zda Jindřich svým řádovým spolubratřím tento dar předal osobně, nebo zda ho do Čech po

70 L. TAVANO, *Heinrich von (Enrico di) Wildenstein*, s. 817.

71 G. MAINATI, *Croniche ossia memorie II*, s. 158.

72 Tamtéž, s. 161–162an.

73 Národní knihovna České republiky, Oddělení rukopisů a starých tisků, cod. IV. G. 4. Na fol. 1r nahoře: „*Loyca Alberti. Hu[n]c librum donavit r[everendus] p[at]e[r] d[omi]n[u]s Henricus de Wildenstein ep[iscop]us et comes tergestinus fr[at]rib[us] b[e]a[te] virginis in Czaaslavia.*“ Uvádí Josef TRUHLÁŘ, *Catalogus codicum manu scriptorum latinorum, qui in c. r. bibliotheca publica atque Universitatis Pragensis asservantur I*, Pragae 1905, s. 292–293, č. 736. Zmiňují i P. VLČEK – P. SOMMER – D. FOLTÝN, *Encyklopedie českých klášterů*, s. 193.

někom poslal. Bez povšimnutí by neměla zůstat skutečnost, že nedaleko Čáslavi leží onen východočeský hrad Vildštejn, od něhož by podle jedné z hypotéz mohl Jindřich odvozovat své rodové přízvisko. Můžeme tedy uvažovat o Jindřichových vazbách k tomuto klášteřu nejen na základě jeho řádové příslušnosti, nýbrž i na základě jeho potenciální rodové zainteresovanosti v tomto regionu.

Terstský biskup v této době zřejmě příležitostně působil na vídeňské univerzitě. Ve sbírce jeho kázání nalézáme text, který zazněl na den sv. Bernarda (20. srpna) roku 1387 v katedrále sv. Štěpána ve Vídni před shromážděnou univerzitní obcí.⁷⁴ Vazba terstského biskupa na univerzitu ve Vídni byla dána patrně jeho styky s Habsburky. V této době již Jindřich zcela jistě nespolečně pracoval s Leopoldem III., neboť ten zemřel o rok dříve v bitvě se Švýcarským spříšeženstvím u Sempachu.⁷⁵ Vládu nad Terstem převzal Leopoldův starší bratr Albrecht III., s kterým biskup podle všeho taktéž dobře vycházel.

Roku 1387 odvolal papež dosavadního aquilejského patriarchu Filipa a na jeho místo dosadil člena moravské větve rodu Lucemburků jménem Jan. Tento Jan, zvaný v italských pramenech „z Moravy“, byl uznaným levobočkem markraběte Jana Jindřicha, tedy synovcem zesnulého císaře Karla IV.⁷⁶ Jelikož Terst spadl do aquilejské arcidiecéze, stal se Jan přímým představeným Jindřicha z Vildštejna. Je velice pravděpodobné, že se oba muži znali již z dřívějších dob, neboť Jan v 70. letech coby vyšehradský probošt a blízký příbuzný císaře Karla IV. často pobýval na pražském dvoře a roku 1380 převzal po smrti Alberta ze Šternberka správu litomyšlské diecéze. Byl to prelát asi o generaci mladší než Jindřich,⁷⁷ avšak jeho původ z panovnické dynastie (byť nemanželský) mu usnadnil cestu na vrcholný post církevní hierarchie. Kvůli nepříznivé politické situaci proběhl intronizační rituál patriarchy Jana na kamenný stolec v aquilejské bazilice až

74 Jedná se o šesté sermo Jindřichovy kazatelské sbírky (BSB, Clm 14256, fol. 24v–31v). V obsahu kodexu na fol. 1r je k tomuto prvnímu kázání poznamenáno: „6us: *de cena Domini*, *Accipite et manducate* in ecclesia sancti Stephani Wyene coram universitate.“ V kolofonu kázání na fol. 30v pak čteme: „*Reverendus pater in Christo dominus Henricus de Wildenstein, Dei gratia episcopus et comes tergestinus, ad laudem Dei omnipotentis in die sancti Bernardi hunc sermonem compegit in Wienu, anno Domini etc. LXXXVII°.*“

75 K. F. KRIEGER, *Habsburkové ve středověku*, s. 142.

76 Osobností preláta Jana „z Moravy“ se nejnověji zabýval Ondřej Schmidt, který spolehlivě vyvrátil dosud tradovaný omyl, že se jednalo o Jana Soběslava. Oba tito nevlastní bratři (Jan „z Moravy“ a markrabě Jan Soběslav) bývají často zaměňováni, do čehož vnáší zmiňovaný autor poněkud jasnější světlo. Ondřej SCHMIDT, *Jan z Moravy, patriarcha aquilejský (†1394) a Jan Soběslav, markrabě moravský (†cca 1381). Příspěvek k poznání genealogických vztahů lucemburské sekundogenitury*, Časopis Matice moravské 132, 2013, č. 1, s. 25–41; TÝŽ, *Jan z Moravy. Zapomenutý Lucemburk na aquilejském stolci*, Praha 2017, s. 185–198.

77 O. SCHMIDT, *Jan z Moravy, patriarcha aquilejský*, s. 33–39.

roku 1390 a mezi sufragány, kteří obřadně vyšli nastupujícímu metropolitovi vstříc, byl dozajista i Jindřich z Vildštejna.⁷⁸

Terstský biskup dokonce pomáhal patriarchovi Janovi s pontifikální agendou jeho diecéze, když pro něj několikrát plnil úlohu pomocného biskupa.⁷⁹ Jako *vicarius in pontificalibus* aquileiského patriarchy se Jindřich tituluje i v listině z 19. září 1391, jíž uděluje odpustky kostelu sv. Ruperta u vesnice Matschach v jižních Korutanech.⁸⁰ Terstský pontifik vypsal tyto odpustky u příležitosti nového vysvěcení kostela a jeho tří oltářů. Z listiny nepřímou vyplývá, že Jindřich obohatil zdejší patrocinium sv. Ruperta ještě o sv. Václava a mezi svátky, kdy lze udělit plnomocné odputky, figuruje i památka litomyšlského patrona sv. Viktorina. Jedná se tedy o další pozoruhodný doklad Jindřichem prováděného rozšiřování specifické kultiky spojené s českým prostředím na území terstské diecéze.

V únoru roku 1394 svolal Jindřich z Vildštejna do Terstu diecézní synodu. Snad pod tíhou výše nastíněné konfliktní atmosféry a neustálých bojů v severní Itálii nechal prosadit na tomto shromáždění speciální přímluvnou modlitbu, kterou měli kněží jeho diecéze odříkat na konci každé mše svaté: „*A svého služebníka, našeho biskupa, se všemi spolupracovníky chraň ode vši nepřítzně a zachovej svůj mír v našich časech.*“⁸¹ Vlivem válečných kampaní, jež se v poslední čtvrtině 14. století s různou intenzitou dotýkaly terstského biskupství, byla světskými panovníky zabrána mnohá církevní benefícia, která se už nikdy nevrátila do majetku církve.⁸² Tento proces majetkové sekularizace se velice negativně podepsal na stavu biskupské pokladny. Zdejší klérus, naladěný nepřátelsky vůči svému ordináři, přičítal finanční krizi špatnému hospodaření Jindřicha z Vildštejna, který prý nadto všechno vedl hýřivý a okázalý život. Z Jindřichových kazatelských textů víme, že sám používal dobově frekventovanou mravokárnou rétoriku namířenou proti rozmařilému životu kněžstva,⁸³ což na něj v tomto kontextu vrhá jistý stín pokrytectví

78 K nastolovacímu rituálu blíže tamtéž, s. 113n.

79 Zmiňuje Pio PASCHINI, *Storia del Friuli*, Udine 2010, s. 660, pozn. č. 110. Od něj informaci přebírá O. SCHMIDT, *Jan z Moravy, patriarcha aquilejský*, s. 181, pozn. č. 733.

80 Kärntner Landesarchiv Klagenfurt, Allgemeine Urkundenreihe, sign. AT-KLA 418-B-A 563 St. Listina dostupná online na URL: <http://monasterium.net/mom/AT-KLA/AUR/AT-KLA_418-B-A_563_St/charter>, [cit. 9. 11. 2017].

81 „*Et famulum tuum, episcopum nostrum, cum omnibus sibi commissis, ab omni adversitate custodias, et pacem tuam nostris concedas temporibus.*“ Citují G. MAINATI, *Croniche ossia memorie II*, s. 171; C. WURZBACH, *Wildenstein, Heinrich*, s. 148.

82 G. MAINATI, *Croniche ossia memorie II*, s. 172–173.

83 Pro ilustraci zde uvedme úryvek ze třetího kázání Jindřichovy sbírky (BSB, Clm 14256, fol 12v–18v), kde kazatel za použití citátu ze spisu *De claustru animae* od Huga z Folieta (srov. PL 176, 1085–1086) pohoršeně líčí, že se kněží často více starají o své světské záležitosti než o povinnosti duchovní. Fol. 17r: „*Ipsa est alea fati, in illa Deum invocant, in ista periurant, non enim orationibus vacant, sed lusibus exultant, legem Dei nec sciunt, nec discunt, vacantes otio, commessacionibus et ebrietatibus*

a téměř doslova naplňuje literu známého přísloví: „káže vodu, pije víno“. Nevíme však, do jaké míry se ze strany terstských duchovních jednalo o oprávněné výtky a do jaké míry si tímto způsobem pouze vybijeli zlost na neoblíbeném biskupovi. Zůstává ovšem skutečností, že kapitula i město Terst zažalovaly Jindřicha za špatnou finanční a majetkovou správu u papežské soudní stolice. Svatý otec Bonifác IX. na toto naléhání odvolal roku 1396 námi sledovaného minoritu z jeho biskupského úřadu a přeřadil ho do menší sufragánní diecéze v téže provincii, a sice na stolec v istrijské Pedeně.⁸⁴

Poloostrov Istrie byl v této době rozdělen na panství Habsburků (kteří zde od roku 1374 drželi území z titulu hrabat istrijských), aquilejských patriarchů (kteří od začátku 13. století opanovali mnohá zdejší léna z titulu markrabat istrijských) a Benátské republiky (která tradičně uplatňovala svůj vliv nad samosprávnými pobřežními městy).⁸⁵ Malé vnitrozemské město Pedená (dnešní Pićan) těsně sousedilo s majetky aquilejských metropolitů. Jindřich do této provinční diecéze přijel již jako starý muž, avšak stále ho zde čekalo celých 13 let života. O jeho působení zde ale téměř nic nevíme, pročež se na závěr životopisného nástinu spokojme s konstatováním, že zcestovalý a svého času poměrně slavný kazatel Řádu menších bratří dožil svůj dlouhý a velice pestrý život v pedenském biskupském paláci, kde roku 1409 zemřel.⁸⁶

Závěr

Sporá pramenná základna opřená z velké části o kolofony třinácti kazatelských textů nám neumožňuje zcela objasnit životní osudy Jindřicha z Vildštejna. I z tohoto značně hypotetického a mnohdy fragmentárního obrazu, který byl předložen, ovšem můžeme vytušit, že se jednalo o vskutku významného a věhlasného kazatele své doby, který pobýval na několika evropských dvorech a stal se jakousi dobovou „celebritou“. Obraz Jindřicha z Vildštejna jako slavného kazatele plně souzní s jeho řádovou příslušností. Otázka Jindřichova původu prozatím nebyla uspokojivě zodpovězena, neboť prameny, ke kterým bylo přihlédnuto, nabízejí několik hypotetických možností jeho rodové příslušnosti.

student, terrenis inhiant, terrena sapiunt, assidui in plateis, in ecclesia rari; tardi ad investigandam culpam peccatoris, parati ad investiganda vestigia leporis, velociores ad congregandos canes, quam ad convocandos pauperes; libencius porrigunt panem cani, quam pauperi; plures serviunt eis ad mensam, ad missam nullus; famulas aut famulos secum habere volunt, sed clericos habere non possunt, quia nolunt. Hii sunt, quorum thalamus ornacior est ecclesia, sua mensa paracior est altari, ciphuus calice preciosior, equus carior missali, cappa casula pulchior, camisia delicatior alba.“

84 H. BANSÁ, *Heinrich von Wildenstein*, s. 193–194; G. MAINATI, *Croniche ossia memorie II*, s. 173; L. TAVANO, *Heinrich von (Enrico di) Wildenstein*, s. 817.

85 Jan RYCHLÍK – Milan PERENČEVIĆ, *Dějiny Chorvatska*, Praha 2007, s. 71.

86 C. EUBEL, *Hierarchia Catholica I*, s. 397; L. TAVANO, *Heinrich von (Enrico di) Wildenstein*, s. 817.

Jako nejvíce pravděpodobné se jeví varianty, že Jindřich pocházel z řad hornofalcké či štýrsko-korutanské šlechty. Nelze však zcela vyloučit ani jeho český původ. Jednalo se o vysoce postaveného církevního hodnostáře, který vystřídal tři biskupské úřady. Kromě jiného působil v 70. letech 14. století poměrně dlouhou dobu v Čechách a dost možná zde zastával funkci pomocného biskupa litomyšlského. Předložený životopisný nástin je prozatím jedinou obsáhlejší biografií tohoto muže (nepočítáme-li slovníková hesla či nesystematické životopisné črty v pramenovědných studiích). Není snad příliš troufalé tvrdit, že se díky předkládanému článku na dějinné scéně objevuje zajímavá (a ve své době zřejmě i významná) osobnost spadající optikou české historiografie do okruhu prelátů kolem císaře Karla IV. V tomto světle se Jindřich z Vildštejna stává „novou tvář“ (nejen) českých dějin sklonku 14. století. Navzdory zlomkovitě dochovaným pramenům o životě tohoto minority lze konstatovat, že se jednalo o velice zcestovalého muže, jehož geografická mobilita nám ilustruje internacionální identitu mnohých vysoce postavených kleriků této doby.

Summary

Preacher and Bishop Heinrich von Wildenstein († 1409): Life of a Man Who Spoke at the Funeral of Charles IV

Heinrich von Wildenstein is almost an unknown historical person for the scientific community, despite the fact that he was probably a very famous preacher of the last third of the 14th century. It is apparent due to the fact that he preached for several times in Rome, Avignon, Vienna and Prague, all of these cities were important political and cultural centers of the late-medieval Europe. Among his audience we can also find powerful and high-ranking individuals, such as pope Urban VI, emperor Charles IV or members of the university of Vienna. Despite the significance of the man, only one manuscript, containing 13 sermons of Heinrich von Wildenstein (Munich, Bavarian State Library, Clm 14256, fol. 2r–66v), has survived. Using primarily this source, the paper attempts to provide the most complete picture of the preacher's life.

First, several possibilities of Heinrich's origin are presented here, but this question must remain unresolved due to the lack of source evidence. In question of Heinrich's church career we can go much more into details. Heinrich von Wildenstein entered the Franciscan Order and he maintained

close contact with the papal curia, which helped him reach an episcopal title. Since 1372 we can see Heinrich being titled as "episcopus croacensis", which was probably a title used sometimes by bishops in Albanian town Krujë. Later Heinrich became bishop of Trieste. He held this office over the years 1383–1396. He died in 1409 as a bishop of Pićan in Istria. Thus, Heinrich von Wildenstein held three episcopal offices during his lifetime and all of them were connected with the Adriatic region. In the 1370's we can find him also at the court of emperor Charles IV in Prague, where he preached two times. It is possible that he met Emperor's close courtier Albert von Sternberg here, who was at the time a bishop of Litomyšl. This personal connection seems the most likely reason why Heinrich von Wildenstein visited a small episcopal town in eastern Bohemia called Litomyšl. Heinrich apparently resided for the second half of the 1370s there.

The paper tries to comprehensively describe a very interesting and so far very little known person of the late medieval church history in the appropriate historical and regional context.